

UDK 821.163.4.09-1:398

Stručni rad

Krsto PIŽURICA (Podgorica)

ADNANE, ADNANE, JOŠ JE RANO ZA TUŽBALICU

U ovome prilogu autor je prikazao knjigu *Crnogorska usmena tužbalica* Adnana Čirgića. Čirgićeva knjiga o crnogorskim usmenim tužbalicama ima formu studije, i polazište joj je takvo: istražuje, obim joj je odgovarajući, oslanja se na fusnote, apostrofiraju se naučnici koji su se tužbalicama bavili, obezbijeđena je citatnost i sl. Knjiga je nov i značajan doprinos korpusu tužbaličke literature kod nas. Čirgić je konsultovao obimnu stručnu literaturu da bi mogao obaviti posao kako je planirao, znalčki koristi tu literaturu, s mjerom i ukusom je dozira i logički izvlači zaključke.

Ključne riječi: *Adnan Čirgić, crnogorska književnost, usmena književnost, tužbalice*

Svijet je ovaj tiran tiraninu – o da znadeš što te još te čeka – molbeni je ton upućen Adnanu Čirgiću povodom njegove najnovije knjige naslovljene *Crnogorska usmena tužbalica* (Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016) – on tek u naponu snage i afirmisan lingvista i društveni radnik, a latio se pisanja o tužbalicama! Rano, Adnane, rano! Ali, ne smeta – manifestuje intelektualni nivo i dijapazon stručne osposobljenosti.

O Adnanu Čirgiću postoji pozamašna literatura i ja se ovim napisom rado priključujem onima koji su o njemu pisali ili pišu s ljubavlju i povjerenjem. Podstiče me njegova naznačena knjiga, ali odmah moram da kažem da ja nijesam specijalista za oblast koju knjiga tretira, pa će moj napis o Čirgiću biti više deskriptivan a manje istraživački. Moram, međutim, odmah reći da se kod nas tuži svugde i svakog. Ja ne pamtim dalje od dana kad je Anđeli-ja – Ala, u hodu, uz Migalovicu, na udaljenosti od kilometar puta do groblja lipovskoga, tužjela Spasoja Perovića, ubijenog seoskog učitelja, a s njime nije bila u rodbinskim odnosima; ili kad je moja majka Mira (uочи II svjetskog rata) u šumi Lučke gore, na Sinjavini, u osami, tužjela umrlu kćerku. Bio sam mali i sadržaja tužbalica se ne sećam, ali čin dobro pamtim. Danas mislim da je majka, u šumskoj osami odagonila i strah.

Najprije o piscu. Adnan Čirgić je rođen u Titogradu, 1980. god. đe je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu

(Odsjek za srpski jezik i književnost) u Nikšiću 2004. godine. Na istom fakultetu završio je poslijediplomske studije. Doktorirao je filološke studije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta „Josipa Jurja Štrosmejera“ u Osijeku 2007. godine. Radni vijek započeo je kao profesor u Srednjoj elektrotehničkoj školi „Vaso Aligrudić“ u Podgorici, a nakon toga i u Osnovnoj školi „Pavle Rovinski“ u Podgorici. Od 2007. godine do 2009. godine radi na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, a do 2010. god. radno je bio angažovan u Matici crnogorskoj. Poslije 2010. do 2014. god. bio je na dužnosti direktora Instituta za crnogorski jezik i književnost u Podgorici. Od 2014. godine radi kao profesor i dekan Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju.

Čirgić je objavio znatan broj naučnih i stručnih radova. Njegova bibliografija broji između 250 i 300 jedinica, čije bi nabranje ovom prilikom izlazilo iz obima ovoga napisa. Autor je ili koautor šesnaest knjiga, među kojima su *Dijalektolozi i crnogorski jezik*, *Pravopis crnogorskog jezika* (autor radne verzije), *Gramatika crnogorskog jezika* (koautorstvo) i dr. Čirgić je i društveno angažovan. Pored toga što je dekan Fakulteta bio je član Nacionalnoga savjeta za obrazovanje Crne Gore, Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika, Upravnoga odbora Matice crnogorske, Nacionalnog tima za proslavu Njegoševe 200. godišnjice rođenja i dr.

Čirgićeva knjiga o crnogorskim usmenim tužbalicama ima formu studije, i polazište joj je takvo: istražuje, obim joj je odgovarajući, oslanja se na fusnote, apostrofiraju se naučnici koji su se tužbalicama bavili, obezbijedena je citatnost i sl. Šteta što je pažnja usmjerena samo na narodne tužbalice, a ne na tužbalice uopšte. A postoje i autorizovane tužbalice, poput Njegoševe i o njemu. Ja posедуjem objavljenju tužbalicu sestre o bratu i njegovom društvu. S autorizovanim tužbalicama Čirgićeva, inače dobra, knjiga bila bi kompletnija.

Čirgićeva knjiga o usmenim tužbalicama komponovana je iz nekoliko cjelina koje se doživljavaju kao cjelina i čine masu koja bez njih ne bi bila koherentna i zatvorena. Na uvodnom dijelu knjige, poslije uvodne napomene i opšte karakteristike, nalaze se cjeline o tužbalici u svjetskoj književnosti, postanku i razvoju tužbalica, žanrovskom određenju i podjeli. Pored opšte karakteristike da je tužbalica tuženje za nekim (nad nekim) te da je to lirska pjesma koja sadrži snažnu individualnu notu – u materijalu se navodi, s osloncem na Vojislava Đurića, da su tužbalice „pesme celoga čovečanstva“. Autori i navode šta se pod „celo čovečanstvo“ podrazumijeva. Po Đurićevu shvatanju tužbalica je nastala kao „živa reč koja brani od zaborava nekadašnje ljude.“ A Aleksandar Radoman za tužbalicu kaže ovo: „Za razliku od ostalih lirskih usmenih pjesama, tužbalice sadrže snažnu individualnu notu, uokvirenu ustaljenom metričkom formom, stavovima, formulama i jednoličnom tužnom melodijom. Karakteristična za prostor patrijahalne kulturne zone (Crna Gora,

Hercegovina, Dalmacija) tužbalica, najčešće u osmercu, s osobenim četvorosložnim pripjevom, sadrži pohvalu i spomen pokojniku, nerijetko i obraćanje i poziv na povratak iz zagrobnoga života“. Po Čirgićevu shvatanju „tužbalica je bila odlika cijele Crne Gore, bez razlike na konfesionalnu pripadnost“.

S osloncem na Vida Latkovića i Novaka Kilibardu Čirgić zaključuje da su tužbalice izrazito lirske pjesme te da su takve i po tematici, po tonu, po vrsti stiha, po motivima i po osnovnom oštećanju s obzirom na to da su tužbalice izvorno nastale kao pogrebne pjesme. Čirgić polemizira koliko su tužbalice običajne pjesme, koliko su to pjesme o radu, koliko su vjerske pjesme, ljubavne, porodične i sl. Njegova polemika je zdravorazumska, logična, bez ironije i potcjenjivanja.

Drugi dio Čirgićeve studije o tužbalicama posvećen je kompoziciji i strukturi tužbalica. Pored apostrofiranoga „Uvoda“, u tom dijelu studije riječ ide o pohvali pokojnikovih vrlina, pohvali opreme pokojnika, prikazu žalosti i praznila u porodici i društvu, prikazu zagrobnoga života i pozivu umrlome da se vrati, pozdravu prethodno umrlima i svršetku. Po Čirgiću uvod je najčešće apostrofa pokojniku ili auditorijumu. Navodi i primjere za to. Uvod je najčešće prilagođen situaciji i stereotipan je. Što se tiče pohvale pokojnikovih vrlina one mogu biti izrečene kroz stihove ili kroz pripjev. U pogledu stilske ornamentike ona je najčešće kroz metaforu, poređenje, metonimiju i hiperbolu. A u pohvali pokojnikove opreme najčešće se čuje divno su te opremile. Pohvala može biti izrečena i kroz retoričko pitanje. Po Čirgiću u tužbalici je najuspjeliji onaj dio u kome je prikaz žalosti i praznina u porodici i društvu poslije pokojnikove smrti. Za razliku od drugih djelova tužbalice njen završetak nije uvijek čitav.

Što se tiče trećeg dijela ove studije on je pod naslovom „Melodija i stih“, a obuhvata: pripjev, tužbalicu kao improvizaciju, postojano tuženje, profesionalno i plaćeno tuženje. U okviru ove cjeline autor piše i o muslimanskoj tužbalici, albanskoj tužbalici u Crnoj Gori, muškoj tužbalici, leleku i ustaljenom repertoaru. Čirgić saopštava da se „deseterački stih tužbalica ne razlikuje od guslarskoga deseterca“, citira N. Šaulića da „jamb, inače redak kod nas u tužbalicama s uzvicima bola postaje prirodan“, a da je trohej, makar ne bio uvijek pravilan, „obilježje tužbaličkoga stiha“. Rima u tužbalicama, uglavnom, izostaje, a pripjev je najčešće u vezi sa stihom na koji se naslanja.

Tužbalice su, najčešće, improvizacija s ustaljenim repertoarom. Od stilskih sredstava, uz rečeno, u njima se najčešće sretaju kontrasti i antiteze, slovenska antiteza, epitet, onomatopeja, alegorija, personifikacija, asonanca, aliteracija, retoričko pitanje, apostrofa i sl. Čirgić u tužbalicama nalazi i motive, od kojih su najčešći zmija, čavka, kukavica i gavran. Njima se pridružuju i tzv. pastoralni motivi. Raščlanjujući komponente tužbalice, Čirgić u njima nalazi

tragove o zagrobnome životu, zatim na prijekor mrtvima, prijekor živima i izricanje moralnoga suda, nalazi tragove prikaza neprijateljske vlasti u tužbalicama, sudbinu ženskog djeteta iza smrti roditelja, ukazuje na nadgornjavanje tužbalicama i sl. Humor je rijedak elemenat tužbalica, dok je kletva česta. Autor nalazi i tragove šišanja kose za umrlim, grebanje lica i sl. Heroizam je čest elemenat tužbalica. U njima se, po autoru, sretaju i vjerski i mitološki motivi, motiv osvete, nade i utjehe. Svoju studiju o tužbalicama Čirgić završava naslovom o degradaciji i gašenju tužbalica. Pored toga što je u studiji posvećena pažnja i leleku i muškoj tužbalici autor se zadržao i na muslimanskoj tužbalici, kao i tužbalici albanskog naroda u Crnoj Gori.

Studija Adnana Čirgića je nov doprinos korpusu tužbaličke literature kod nas. Dakako i značajan. On je konsultovao breme stručne literature da bi mogao obaviti posao kako je planirao. On znalčki koristi tu literaturu, s mjerom i ukusom je dozira i logički izvlači zaključke. Znalac je i ove materije, koja je u njegovom profesionalnom angažmanu prolaznog karaktera.

Krsto PIŽURICA

TOO EARLY FOR LAMENTS

In this paper, the author has reviewed the book *Montenegrin Oral Lament* by Adnan Čirgić. Čirgić's book on Montenegrin oral lament has the form of a study: it explores, relies on footnotes, deals with the scientists wrote on laments, provides quotations and so on. The book is a new and significant contribution to the corpus of lament literature in Montenegro. Čirgić consulted extensive literature as part of his work, skillfully using it and drawing logical conclusions.

Key words: *Adnan Čirgić, Montenegrin literature, oral literature, laments*

UDK 821.163.4.09-1:398(497.16)

Stručni rad

Boban BATRIĆEVIĆ (Cetinje)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

boban.batricevic@fcjk.me

CRNOGORSKA USMENA TUŽBALICA ADNANA ČIRGIĆA

U ovome prilogu predstavljamo monografiju *Crnogorska usmena tužbalica* autora Adnana Čirgića. Konstatujemo da je zasvjedočena nevjerovatna metodološka širina, bogatstvo korišćene i priložene literature, kao i ponuđenih zaključaka. Dragocjenošću naučnoga iskoraka na polju koje do sada nije bilo potpuno istraženo, Čirgićeva monografija o tužbalicama spada u red najznačajnijih publikacija u montenegristici i nauci uopšte.

Ključne riječi: *Adnan Čirgić, tužbalica, usmena književnost, kulturna istorija, metodologija*

Tužbalica, ta najintimnija lirska forma i reliktni drevnog kulta mrtvih – kako zapisa Aleksandar Radoman, najpostojanija je usmenoknjiževna vrsta u Crnoj Gori. No i pored toga, crnogorsku tužbalicu do Adnana Čirgića niko monografski nije obradio. Zato nećemo prećerati ako rećemo da je izlazak iz štampe njegove knjige *Crnogorska usmena tužbalica* praznik za montenegristiku i nauku uopšte.

Nevjerovatna je metodološka širina kojom Čirgić pristupa temi tužbalica, te je ovo jedno od rijetkih crnogorskih autorskih djela koje s pravom nosi multidisciplinarni pridjev.

U svojem djelu Čirgić vrši svojevrsnu anatomiju fenomena tužbalice. Pokušava da je razloži na strukture – bavi se nastankom i razvojem svjetske tužbalice, daje opšti pregled njezina historijata, vrši klasifikaciju crnogorske i žanrovski je potpuno originalno određuje čime ruši koncepte starijih historičara književnosti koji su tužbalici davali marginalni značaj obredne ili običajne pjesme.

Ako znamo da su izvori za proučavanje tužbalica oskudni, lakše ćemo shvatiti značaj Čirgićeva zahvata koji je na jednom mjestu sakupio i propitivao gotovo kompletnu literaturu koja se bavi domaćom tužbalicom te u pojedinim segmentima on sam postao izvor – njegova lična zapažanja i nevjerovatna memorija da zapamti crne stihove i slike s pokajanja (o čemu mi

koji ga lično poznajemo možemo posvjedočiti), pružile su mu mogućnost da intuitivnim metodom dopuni dosadašnja saznanja o tužbalicama. Taj postupak u kulturologiji Piter Berk je nazvao „čitanje slika“ – autor se trudi da intuiciju i lične predstave predstavi kao validan materijal, što je u ovome slučaju potpuno relevantno i vjerodostojno urađeno. Njegova hermeneutika za datu temu je neprikosnovena.

Crnogorska usmena tužbalica pravi je međaš u razvoju crnogorske kulturologije. Ona je krajnji domet klasične škole koja akcenat stavlja na faktografiju, a s druge strane, svojom interpretativnom širinom rasadnik je za nove studije. Analizama i zapažanjima Čirgić je nauku o tužbalicama otvorio za antropologiju, etnologiju, kulturologiju, sociologiju, istoriju, psihoistoriju i istoriju mentaliteta. Kod njega je veoma pohvalna težnja da generacijama koje dolaze ostavi prostora za dalja produbljivanja, što morate priznati, nije slučaj s nekim crnogorskim autoritetima koji vole da nose titulu onih koji „vedre i oblače“. Pored eksplikacija koje se tiču forme i arhitekture tužbalica, autor je uspio da svoju percepciju dovede do nekih oblasti koje su u savremenoj humanistici veoma aktuelne. Prije svega moramo pomenuti njegov emocionološki postupak – kad govori o emocijama koje se putem transfera „gubitak osobe – nastanak umjetničke forme“ (ono što je mislio Kromvel kad je rekao – smrt je tirjanin mašte) transponuju kroz lirski iskaz, Čirgić ne nabraja i ne opisuje naivno buđenje osećanja nakon smrti bližnjeg, voljenog ili značajnog, već poput Karol i Pitera Sternsa traga za nivoom akcenta na emocije; ne vrši puku deskripciju obrednih postupaka nakon smrti, već traži nivo relativnog značaja određenih osećanja; ne bavi se malograđanskim prepričavanjima „izgleda patnje“ no pokušava da dokuči nivo kontrole ili „upravljanje“ emocijama. Time svoje djelo čini primamljivim za kulturne istoričare koji svoj istraživački i konceptualni postupak rekonstrukcije nekog zbiljskog momenta posmatraju kroz sočivo „teatarskog čina“. Za Risa Ajzaka društveni život viđen je kao „niz performansa“, odnosno svaka kultura ima svoju „dramaturšku opremu“ ili repertoar - ceremonijalni karakter. Znajući da je Čirgić veoma podrobno opisao čitavu ceremonijadu kod izlaganja tužbalice (pripjev, dolazak do odra đe je mrtac, publiku koja gleda, položaj djelova tijela i stajling tužilice, njezine gestikulatorne komponente), nije nam teško dojmiti atmosferu koja se konstruiše u toku oplakivanja mrtvog, a opet ni uz pomoć autorovih opservacija, zaključiti da je svoj postupak semiotičkih traganja za simbolikom određenog čina podigao na ravan najsavremenijih metodoloških zahvata popularnih u svijetu. Naročito bogatstvo za antropološka i psihoanalitička istraživanja predstavlja njegovo posebno obrađivanje slika i predstava zagrobnoga života koje otkrivaju mentalitet kolektiva. Inkorporirajući u svoju studiju *jauk* i *lelek*, kao propratne elemente tuženja za umrlim i prezentujući notne zapise

muzikološke konceptualizacije tužbalica, autor je nastojao da osvijetli i taj ne značajan segment izvođenja lirske forme o kojoj je riječ. Istorija „zvučnog pejzaža“ i „kultura čula“ dobile su na taj način materijal za dalje analize.

Nemjerljiv je značaj Čirgićevih *Tužbalica* kad je u pitanju kulturni identitet Crne Gore. Odnos prema smrti i umrlome uopšte, već odavno je poznat kao jedna od identiteskih determinanti, ili bolje rečeno – pečat određene zajednice, o čemu je još Sigmund Frojd dao nagovijesti u svojem voluminoznom djelu *Tabu i totemi*. Ovde je reljef crnogorske tužbalice prikazan u svim komponentama, digresijama i formalnim transformacijama – dat je osvrt i na albansku i na muslimansku „posmrtnu pjesmu“ i argumentovano napravljena distinkcija s običajima i praksama koje se upražnjavaju van crnogorskoga teritorija – čime je dokazao da se crnogorski identitet ne gradi (i ne smije se graditi) etnikumom ili religijom, već da on upravo proističe iz države. U vremenu kulturne razgradnje naše države, dirigovane utilitarizmom političkih partija, kad se zbog naglaska koji se daje etničkim ili religijskim razlikama mnogo toga gubi, Čirgićeva monografija svojom interpretativnom dimenzijom postaje mapa reintegracije crnogorskoga identiteta u nauci.

Boban BATRIĆEVIĆ

***CRNOGORSKA USMENA TUŽBALICA* BY ADNAN ČIRGIĆ**

In this paper, the author presents a monograph *Crnogorska usmena tužbalica*, authored by Adnan Čirgić. The paper notes incredible methodological width and richness of the used literature and conclusions offered. Constituting a research breakthrough in a field that is yet to be fully explored, Čirgić's monograph on laments is one of the most important publications in Montenegristics and science in general.

Key words: *Adnan Čirgić, lament, oral literature, cultural history, methodology*